

Специфіка прикордонної торгівлі в транскордонному просторі України з ЄС

Визначено прикордонну торгівлю та місце її локалізації. Класифіковано суб'єкти за активністю зайнятості нею. Досліджено специфіку прикордонної торгівлі в транскордонному просторі України з ЄС, зокрема в українсько-польському, українсько-словацькому, словацько-польському регіонах. Проаналізовано вплив підписання та ратифікації Угод про малий прикордонний рух України з суміжними державами – членами ЄС на розвиток прикордонної торгівлі. Виявлено інтерес суміжних держав – членів ЄС щодо організації прикордонної торгівлі в транскордонному просторі з Україною.

Ключові слова: прикордонна торгівля, суб'єкти прикордонної торгівлі, транскордонний потік, прикордонна територія, малий прикордонний рух.

Сьогодні однією з форм самозайнятості мешканців західних прикордонних регіонів України є прикордонна торгівля, що виникла практично без участі держави. Унікальна особливість прикордонної торгівлі полягає у географічній близькості, що робить трансакційні витрати майже незначними, даючи мешканцям прикордоння змогу користатися з відмінностей у постачанні, попиті та цінах на різні товари й послуги, що доступні з обох боків кордону або лише на одній з прикордонних територій.

Вагомий внесок у розвиток теоретичних і практичних основ дослідження прикордонної торгівлі зробили вітчизняні науковці: М. І. Долішній, В. С. Куйбіда, В. С. Будкін, В. В. Борщевський, В. В. Толкованов, Є. О. Фишко, О. М. Іщенко, М. С. Куйбіда, В. І. Чужиков, І. Р. Михасюк, Н. А. Мікула, С. М. Писаренко, Т. М. Циганкова, У. Я. Садова та ін. Названою проблематикою займаються також іноземні вчені, зокрема Н. Нирова, П. Томашек, А. Яковлев та ін.

Прикордонна торгівля має чимале значення для прикордонних регіонів, а саме для розвитку місцевої економіки та покращення якості життя їх мешканців. Та все ж спостерігається відмінний розвиток прикордонної торгівлі залежно від її локалізації. Специфіка прикордонної торгівлі кожної країни значно відрізняється від іншої, залежно від статусу в Європі, її географічного положення, культури, політичної історії та економічного рівня, відрізняється вона і в рамках однієї і тієї ж країни на різних ділянках кордону, залежно від осіб, їх психології, особистого досвіду, рівня доходів, географічного положення і т. д.

Метою статті є висвітлення специфіки прикордонної торгівлі та її розвитку у транскордонному просторі України з ЄС, що зумовлено ратифікацією Угод про малий прикордонний рух України з суміжними державами – членами ЄС.

Прикордонна торгівля охоплює будь-які закупівлі, здійснені мешканцями прикордонної території України на підприємствах, ринках або у постачальників на суміжній прикордонній території сусідньої країни, безпосередньо на місці чи дистанційно, в тому числі:

- подорож до сусідньої країни з конкретною метою придбання товарів чи послуг;
- закупівля, яка може бути зроблена на суміжній території під час відрядження чи туристичної подорожі, за винятком продуктів та послуг, що є частиною самої подорожі, наприклад, проживання, харчування, транспорт тощо;

- дистанційна закупівля поштою чи через Інтернет у постачальників, що розміщені на суміжній території;
- закупівля товарів за кордоном у межах дозволеного законодавством на професійній основі.

Отже, прикордонну торгівлю можна визначити як зовнішню торгівлю, що здійснюється юридичними чи фізичними особами, які проживають (zareєстровані) на прикордонній території країни, з метою задоволення власних потреб чи потреб населення прикордонних територій через транскордонні ринки на основі міждержавних угод чи відповідних документів. Економічний ефект цієї моделі пов'язаний із розширенням ринку збуту для одних та отриманням дешевших товарів і послуг – для інших; і те, й інше лежить в основі отримуваних по обидва боки кордону доходів та здійснюваних заощаджень.

Суб'єктами прикордонної торгівлі є мешканці прикордонних регіонів, що проживають чи здійснюють підприємницьку діяльність на прикордонні. На нашу думку, можна виокремити:

- «середнього споживача» без особливого досвіду здійснення прикордонної торгівлі, а також із нижчим соціально-економічним статусом та культурним рівнем – такі менше здійснюють закупівлю за кордоном, тому менш досвідчені, а також ймовірно не володіють іноземною мовою.
- транскордонний покупець – більш схильний до закупівель за кордоном, має більше досвіду подорожування різними країнами і, як правило, вищий соціально-економічний статус. Вони також часто є користувачами Інтернету.
- мешканці прикордонних регіонів, що здійснюють закупівлю товарів та отримують послуги на суміжному боці кордону досить регулярно. Мають великий досвід здійснення прикордонної торгівлі.
- «підприємці прикордонних регіонів», що здійснюють підприємницьку діяльність на території, де проживають, закупаючи товари на суміжних прикордонних територіях по іншій бік кордону з метою подальшої реалізації за місцем реєстрації діяльності.

Останні здійснюють регулярні організовані транскордонні торгові візити в конкретні пункти незалежно від їх особистих вподобань.

Спершу розглянемо специфіку прикордонної торгівлі в українсько-польському транскордонному просторі. У 2011 р. порівняно з 2009 р. українців та іноземців перетнуло кордон на 19,7% більше осіб, а поляків на 21,7% менше [1]. При цьому, українці перетнули кордон 10,6 млн. раз, що на 20% більше, ніж у 2010 р. і вдвічі більше, ніж у 2008 р., який став першим роком членства Польщі в Шенгенській зоні.

Пасажиропотік у наземних пунктах пропуску на кордоні України з Польщею за перші шість місяців 2012 р. зріс до 6,970 млн. перетинів, що на майже 500 тис., або на 7,6% більше, ніж за першу половину минулого року [2]. Зростання пасажиропотоку досягнуто за рахунок частішого перетину кордону українцями, в той час як поляки стали ще рідше їздити в Україну.

Динамічна тенденція зростання українсько-польського транскордонного потоку осіб з 2009 р. і до сьогодні відбулася завдяки полегшенню перетину польсько-українського кордону, а саме підписанню та ратифікації Угоди про малий прикордонний рух між Польською Республікою та Україною.

Основною метою Угоди між Урядом Республіки Польща та Кабінетом Міністрів України на основі місцевого прикордонного руху (МІР) є сприяння перетину польсько-українського кордону мешканцям прикордонних територій,

а також для полегшення контактів між ними і розвитку різних сфер співпраці в українсько-польському транскордонному регіоні.

У 2011 р. українсько-польський кордон перетнуло 5,0 млн. осіб у рамках місцевого прикордонного руху, що на 40,2% більше, ніж у 2010 р. і становить 36,3% від загального руху. Більшість осіб МПП (74,5%) перетинала кордон раз на тиждень; 16,4% перетинала його кілька разів на місяць, а 0,9% осіб перетинали кордон кілька разів на рік або рідше [1].

Обсяг витрат українців іноземців у Польщі, що перетнули польсько-український кордон у рамках місцевого прикордонного руху, в 2011 р. склав 1,2 млрд. злотих, що на 69,3% більше, ніж у 2010 р.

У 2009 та 2011 рр. як українці, так і поляки перетнули польсько-український кордон головним чином для того, щоб здійснити закупівлю товарів та отримати послуги. Цю мету оголосили понад 3/4 українців та 90% поляків при перетині кордону [1].

Обсяг прикордонної торгівлі систематично досліджує Центральне статистичне управління Польщі. Результати дослідження: у 1-3 кварталі 2012 р. українці та іноземці, що відвідали Польщу, залишили в магазинах понад 5 млрд. злотих, це майже на 45% більше, ніж у цей же період у 2011 р. Центральне статистичне управління Польщі розраховує на те, що до 7,7 млрд. злотих офіційної торгівлі з Україною може бути додано 1,6 млрд. злотих прикордонної торгівлі [3].

Величина витрат українців та поляків, що здійснюють прикордонну торгівлю, пов'язана з інтенсивністю транскордонного руху. Зміни в правилах перетину кордону, що мають характер обмежень або спрощення, введені в Польщі чи / та Україні, майже відразу ж відбиваються на рівні транскордонного руху і прикордонної торгівлі. Так, після зміни у Польщі в грудні 2008 р. положення про кількісні стандарти зменшився рух поляків [4]. У другій половині 2009 р., поляки витратили за кордоном менше половини, ніж у відповідному періоді 2008 р., в 2010 р. витрати склали на 10,8% менше, ніж у 2009 р., а в 2011 р. – на 2,8% менше, ніж у 2010 р. Зворотна тенденція спостерігалася щодо перетину кордону українцями після набрання чинності Угоди про малий прикордонний рух через польсько-український кордон: обсяг перетину українців у 2010 р. був майже на третину вищий порівняно з 2009 р., а витрати в цей період зросли на понад 15%. Тенденція продовжувалася і в 2011 р., в якому обсяг перетину українцями кордону був майже на 1/5 вищим, а їхні витрати були вищими на понад 38% порівняно з 2010 р.

Важливо, що обсяги прикордонної торгівлі значні у порівнянні з зовнішньоторговельним оборотом Польщі та України, зокрема у 2011 р. 3,215 млрд. злотих, з яких витрати українців – 2,9 млрд. злотих, витрати поляків – 315 млн. злотих. Для порівняння зазначимо, що офіційні дані щодо зовнішньої торгівлі Польщі з Україною за 2011 рік такі: експорт товарів в Україну складає 13,9 млрд. злотих, а імпорт з України – 8,3 млрд. злотих [1], сальдо – 22, 2 млрд. злотих.

Доцільно вказати, що Угоди про малий прикордонний рух підписані Україною не тільки з Польщею, а й з іншими суміжними країнами ЄС – Угорщиною та Словаччиною. У 2010 р. запроваджено моніторинг практики видачі дозволів на місцевий прикордонний рух у Закарпатській області, який здійснює Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень та Центр стратегічного партнерства.

Серед ключових результатів проведеного моніторингу такі [5]:

- Даний інструмент лібералізації візового режиму наразі затребуваний головним чином тими жителями прикордонних територій Закарпатської області, з яких відповідно до положень Угоди про МПР між Україною та Словаччиною, *не стягується плата за його оформлення*. Так, вартість консульського збору за оформлення дозволу на МПР у розмірі 20 євро сплатило тільки 25% респондентів, решта отримала його безкоштовно.
- Мета оформлення дозволу на МПР респондентів для в'їзду та перебування у визначеній прикордонній зоні загалом відповідає положенням Угоди про МПР між Україною та Словаччиною. Структура опитаних щодо мети, з якою вони планують використовувати дозвіл МПР: закупівля товарів та отримання послуг 3,1%, професійна – 18,8%, працевлаштування – 6,2%, паломництво – 3,1%, культура – 18,8%, волонтерство – 3,1%, відвідування родичів – 43,8%, інше – 3,1%.
- Механізм оформлення дозволів на МПР є доволі складним. Більшість респондентів (81,2%), які оформляли дозвіл на місцевий прикордонний рух у Генеральному консульстві Словацької Республіки в м. Ужгороді, вважає, що процедуру його отримання необхідно спростити, в той час як у Генеральному консульстві Угорської Республіки в м. Ужгороді цей показник складає всього 20%. При цьому більше половини із зазначених респондентів у словацькому консульстві висловилися за необхідність спрощення цієї процедури шляхом зменшення вимог до необхідних документів та терміну очікування на дозвіл. Так, на рішення про отримання дозволу на місцевий прикордонний рух у Генеральному консульстві Словацької Республіки респонденти очікували до 60 днів (при цьому тільки половина респондентів – близько 1 місяця), а в Генеральному консульстві Угорської Республіки – від 5 до 15 днів (при цьому 65% – не більше 7 днів).

Враховуючи результати моніторингу, зроблено висновок, що спрощений режим перетину українсько-словацького кордону не використано повною мірою так, як це є на українсько-польському кордоні. Тому у 2011 р. до Угоди про місцевий прикордонний рух між Україною та Словаччиною внесли зміни – це вперше в практиці двостороннім міжнародним документом вносяться зміни до існуючих двосторонніх угод про місцевий прикордонний рух, укладених Україною з державами Європейського Союзу.

Часто єдиним шляхом до покращення життєвого становища східнославацьких домогосподарств є самозайнятість у словацько-українському регіоні. Чимало мешканців раз на два тижні чи на місяць їздять у Закарпаття за покупками. Таким чином можна економити в еквіваленті 200-400 грн. щомісяця, а це неабияка сума для небагатих людей [6]. Однак іще більші можливості дає життя неподалік польського кордону, особливо якщо це гірська місцевість. Багато селян живе тільки з того, що продає полякам.

Побутує думка, що інтеграція між прикордонними областями може як сприяти прикордонній торгівлі, так і стримувати її [7]. Транскордонна інтеграція, яка на перший погляд полегшує мобільність, знижує ефект «новизни» від території за кордоном і може служити підставою для зниження мобільності. Наприклад, інтеграції може сприяти полегшення процедури отримання віз та гомогенізації ринків і зниження інтересу.

Виходячи з вищезазначеного, доцільно розглянути особливості прикордонної торгівлі в словацько-польському транскордонному регіоні. Польсько-словацькі відносини мають особливий характер, який формують передусім мільйони польських туристів, які щороку прибувають на короткі екскурсії в прикордонні райони Словаччини. Прикордонна торгівля є основним джерелом заробітку для

мешканців прикордонних повітів Словаччини. Інша ситуація прослідковується на прикордонні Польщі, де словацьких туристів не знайдеш. У селах Північної Орави та віддалених від Татр прикордонних районах Пряшівщини через складні природні умови не розвивається сільське господарство, а також не спостерігаються надходження іноземних інвестицій. І одним з радикальних виходів є розвиток прикордонної торгівлі, що має два важливі наслідки, через які польсько-словацьке прикордоння уникнуло сумної долі українсько-польського. Невтручання митників у прикордонну торгівлю дало змогу самозайняти майже всіх жителів словацьких сіл, де, крім прикордонної торгівлі, немає жодної іншої перспективи. Зайнятість на прикордонній території Словаччини за місцем проживання зумовило те, що словаки могли не виїжджати на заробітки і не вдаватися до контрабанди.

На словацько-польському кордоні ніколи не утворювалися черги. Можна припустити, що якби на перетин кордону доводилося чекати по кілька чи кільканадцять годин (а це стандарт в українсько-польському прикордонні), то місцева економіка зреагувала б дуже болісно.

Ми погоджуємося, що інтеграція між прикордонними областями може як сприяти прикордонній торгівлі, так і стримувати її. Та все ж, якщо між територіями існують відмінності, які зацікавлюють покупців (по-різному виглядають торгові центри, відрізняються товари і обслуговування), мобільність зростає. При цьому несхожість не повинна бути занадто сильною, щоб не відштовхувати покупців. Серед інших причин, які сприяють прикордонній торгівлі: різниця в цінах; невисокі витрати на покупку; різноманітність товарів; кращий асортимент; сприятливий режим роботи торгових точок; інфраструктурні особливості торгівлі; мова і звички.

Можна зробити висновок про те, що найбільш активізована прикордонна торгівля саме на українсько-польській території вглиб до 50 км уздовж кордону, що забезпечує високий потік людей, які перетинають кордон і несуть витрати на транскордонній території. Мешканці сіл, розташованих на прикордонній території України, складають переважну більшість осіб, що перетинають кордон та здійснюють прикордонну торгівлю.

Прикордонна торгівля, що пов'язана з рухом через кордон, має велике значення для соціально-економічного розвитку транскордонних регіонів. Значний обсяг прикордонної торгівлі в польсько-українському просторі підштовхував обидві сторони до її організації. І коли українська сторона не надала вагомого значення цим результатам, то польська сторона проявила ініціативу, зокрема, розробила і реалізує проект «Корчова долина – дистрибуційний центр», метою якого є розвиток прикордонної торгівлі, що сприятиме збільшенню зайнятості в транскордонному регіоні шляхом створення умов для підвищення ділової активності та підтримки різних культурних ініціатив.

Країни ЄС, що межують з Україною, зацікавлені в подальшому удосконаленні концепції прикордонної торгівлі, а також у максимізації вигод від неї, тому погоджуються на участь у дослідженні прикордонної торгівлі (наприклад, Республіка Польща) й готові подати пропозиції щодо загальних підходів сприяння її розвитку в транскордонному просторі України з країнами ЄС. Успішна прикордонна торгівля потребує прозорих відносин між Україною та країнами ЄС, відкритого потоку інформації, а також ефективних систем платежів для її організації.

Список використаних джерел

1. Ruch graniczny oraz przepływ towarów i usług na zewnątrz granicy Unii Europejskiej na terenie Polski w 2011 r. – Access Mode : <http://www.stat.gov.pl/>.

2. Пасажиропотік на кордоні України з Польщею. – Режим доступу : <http://lviv.unian.net/ukr/detail/194053>.
3. Karawana mrowek: handel przygraniczny zwi ksza nasz eksport na Wschod o jedn czwart . – Режим доступу : http://wyborcza.pl/1,75478,12367609,Karawana_mrowek__handel_przygraniczny_zwieksza_nasz.htm.
4. Dyrektywa Rady 2007/74/WE z dnia 20 grudnia 2007 roku w sprawie zwolnienia towarow przywo onych przez osoby podro uj ce z pa stw trzecich z podatku od warto ci dodanej i akcyzy (Dz.Urz.UE nr L 346, s. 6); Rozporz dzenie Ministra Finansow z dnia 27 listopada 2008 roku zmieniaj ce rozporz dzenie w sprawie zwolnie od podatku akcyzowego (DzU nr 210, poz. 1323, z dnia 28 listopada 2008 r.). Przepisy te ograniczy y ilo wwo onych do Polski (w transporcie innym ni lotniczy lub morski), zwolnionych z akcyzy, wyrobow tytoniowych.
5. Візова політика Угорщини та Словаччини у консульських установах на території Закарпатської області (III етап) / Національний інститут стратегічних досліджень ; офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Table/Uzh2092009/index.htm>.
6. Логінов Я.. Кордон, який не ділить / Я. Логінов // Дзеркало тижня. – 2008. – №2. – 19 січня.
7. Мікула Н. А. Прикордонна торгівля як явище соціально-економічного розвитку / Н. А. Мікула, І. Р. Тимечко // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Міжрегіональне співробітництво: стан та перспективи : [зб. наук. пр..]. – 2007. – Вип. 4 (66). – С.98–113.

Гоблик В. В., Тимечко І. Р. Специфіка приграничної торгівлі в трансграничному пространстві України с ЕС.

Определены приграничная торговля и место ее локализации. Классифицированы субъекты по активности занятости ею. Исследована специфика приграничной торговли в трансграничном пространстве Украины с ЕС, в частности в украинско-польском, украинско-словацком, словацко-польском регионах. Проанализировано влияние подписания и ратификации Соглашения о малом пограничном движении Украины с сопредельными государствами-членами ЕС на развитие приграничной торговли. Выявлено интерес сопредельных государств-членов ЕС по организации приграничной торговли в трансграничном пространстве с Украиной.

Ключевые слова: приграничная торговля, субъекты приграничной торговли, трансграничный поток, приграничная территория, малое приграничное движение.

Hoblyk V. V., Tymechko I. R. Peculiarities of Bordering Trade in the Cross-Border Space of Ukraine with the EU.

Bordering trade and its localization place is defined. The bordering trade entities are classified by their activity. The peculiarities of bordering trade in the cross-border space of Ukraine with the EU are examined, particularly in Ukrainian-Polish, Ukrainian-Slovak and Slovak-Polish regions. The influence of signing and approval of Small bordering movement agreement with adjacent countries - EU members on the development of bordering trade is analyzed. The interest of adjacent countries-EU members in the organization of bordering trade in cross-border space with Ukraine is outlined.

Key words: bordering trade, bordering trade entities, cross-border flow, bordering territory, small bordering movement.

Надійшло 15.03.2013 р.